

of the Ukrainian orthodoxy church. Importance of these researches increased and that during XIX of century like direction was already formed by the representatives of Russian theology and historical schools in that existence of the separate Ukrainian orthodoxy church was categorically denied. Therefore, having regard to presentation of Ukrainian national motion at the beginning XX of century, especially in time of Ukrainian revolution 1917-1921, question of history of the Ukrainian orthodoxy church becomes all more actual.

Activity of founders of Ukrainian church history is analysed of M.S. Hrushevskiy, I.I. Ohienko (Metropolitan Ilarion) and I.F. Vlasovsky. In particular M.S. Hrushevskiy, though not succeeding to the detailed description of history of the Ukrainian church, put beginning to similar researches, marking their insufficiency and to importance for history of Ukraine. But I.I. Ohienko and I.F. Vlasovsky in the developments formed conception of history of the Ukrainian orthodoxy church (I.I. Ohienko), created her division (I.F. Vlasovsky) into periods, and also lighted up the basic problems of distribution and claim of Christianity on earth of Kyiv Russ.

The count of quantity of dioceses comes true and a place and time of their founding turn out. Missionary sermons, in opinion of I.I. Ohienko and I.F. Vlasovsky, played a ponderable role in distribution of Christianity among Slavs. On the whole the Orthodox faith in XI-XIII of century came forward as a source of self-definition of Slavs-Ukrainians.

Marked, that basic scientific work of I.F. Vlasovsky was formed under act of two volume edition of I.I. Ohienko the «Ukrainian church: essays from history of the Ukrainian orthodoxy church».

At the same time defects are established in their researches. Being not professional historians and attracting a limit enough amount of sources, as I.I. Ohienko, so I.F. Vlasovsky carried out the row of annoying errors. In particular, both validity annalistic trip of Andrew the Apostle in Kyiv, numeral chronologic divergences happen and the chronologic torn exposition of material comes true and others like that.

Key words: the Ukrainian orthodoxy church, I.I. Ohienko, I.F. Vlasovsky, pre Mongolian period, scientific work, Christianization

Отримано: 07.10.2015

УДК 001.8:94(477):323.1

А. А. Заводовський

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНЬСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ КАНОН, МОДЕРН, МЕТАІСТОРІЯ

У статті розглядаються примордіальні, конструктивістські та інструменталістські методології досліджень процесів українського націєтворення. Найбільше уваги приділяється методам історичних досліджень американського ученого Хайдена Уайта. Автор статті вважає слушним сприйняття Уайтом історії, як певного наративу, який визначає форму і структуру історичного тексту, надає історичним подіям того, чи іншого значення та змісту, зумовлюючи причинно-наслідковий та хронологічний «порядок» подій.

Автор статті погоджується з Уайтом у тому, що ґрунт історіографічних праць утворюють лінгвістичні тропи, які лежать безпосередньо під тим, що Уайт називає поверхню історичного твору. Чотири головні тропи – метафору, метонімію, синекдоху та тронію

він вважає основними прийомами, що зумовлюють як вибір лінгвістичних одиниць, так і їх об'єднання для створення фігур мовлення або думок. На думку дослідника, твердження Уайта про те, що всі види історичного дискурсу визначаються умовностями форми, у майбутньому суттєво вплине на підхід до історичних досліджень процесів українського націєтворення: історики не претендуватимуть на прямий доступ до «матеріалів», які укладають історичне поле, адже цей доступ є наперед зумовленим тропологічними діями мови. Замість того, щоб вважати репрезентації минулого фактуальними, маючи на увазі їх точну відповідність позатекстуальній «історичній реальності», автор статті усвідомив слід американському історикові, відзначає: історичні тексти створюються літературними тропами. У такий спосіб підривається стрижнева для традиційної історичної епістемології аристотелівська теорія відповідності, за якою істина є відповідністю наших знань дійсності.

Насамкінець автор статті робить висновки: методологія Хайдена Уайта дасть можливість піднести дослідження процесів українського націєтворення на новий якісний рівень і допоможе вирішити основні проблеми української історіографії доби українського націєтворення. Ключами до розуміння актуальних і своєчасних ідей ученого є наступні тези: перша – «минуле» не може бути осмисленим, якщо само по собі є простим накопиченням «станів речей та подій»; друга – мислення про світ має нараційний характер, а історична оповідь є лише способом тлумачення дійсності, способом упорядкування, організації та пізнання оточуючого світу; третя – історик перекладає «прозу» історичного минулого на «поезію» історіографії, а тропи слухають йому за зручні способи трансляції; четверта – пізнання «минулого» можливе лише через мову, як різновид дискурсу, яка завжди означає більше, ніж буквально мовлення, і має метафоричний характер; п'ята – історичні факти в жодному сенсі не є «даними», але є історикам установленими. «Факт» є лише твердженням про подію і в цьому сенсі він є явищем суто мовним; шоста – «факт» і «подія» належать до двох відмінних царин: «подія» – до минулого, а «факт» – до дискурсу; сьома – операція, яка перетворює «факти» на «події», є нарративізацією або, іншим словом, «фікціоналізацією».

Ключові слова: методологія історії, українське націєтворення, конструктивізм, інструменталізм, метаісторія, Хайден Уайт, наратив.

Науковці намагались осмислити проблеми українського націєтворення ще наприкінці XIX ст. Перший логічний виклад бачення «українського минулого» було зроблено «батьком» української історії М.С. Грушевським [10], історичні праці якого відіграли в історії українського націєтворення таку саму роль, як твори Паїсія Хілендарського для болгарського, Франтишка Палацького – для чеського. Ставлення до українського «наріду» як головного суб'єкту історичного процесу, було перейнято М. Грушевським з творів М. Максимовича, В. Антоновича, М. Костомарова, і відповідало поширеній серед слов'янських істориків Південної і Східної Європи початку XX ст. концепції «національного відродження». У XX ст. той же підхід до процесів українського націєтворення у своїх наукових розвідках застосували І. Крип'якевич, Д. Яворницький, В. Грабовецький, Н. Полонська-Василенко та ін.

У два перші десятиліття після здобуття Україною незалежності колишня відносна згуртованість істориків навколо методології досліджень процесів українського націєтворення була втрачена завдяки набутій можливості використовувати надбання світової націології. У цей час в українській історичній науці найбільше «списів ламалося» навколо процесів, які представники «старої» школи продовжували називати «національним відродженням», а «нової» – «націєтворенням». Попри таку значну кількість дискусій, й до сьогодні серед істориків продовжують існувати серйозні розбіжності у визначенні понять «етнос» і «нація», за висловом історика Г. Касьянова, «хаос дефініцій» [7, с.38]. Однак, ця проблема є не лише українською. Світова теорія процесів націєтворення у другій половині минулого століття теж розвивалася різними шляхами, завдяки чому сформувалося декілька базових підходів: примордіальний (від англ. *primordial* – споконвічний) і модерністський.

Прихильники примордіалізму Ю. Бромлей [2], Л. Гумільов [4], Я. Дашкевич [5] та ін. вважали, що нації існували з давніх-давен і є своєрідним історико-біологічним феноменом. Вони трактували національну ідентичність як незмінну тотожність, що існувала з давніх часів, та отримувалася людиною раз і назавжди. Через це історики-примордіалісти «грішили» телеологічним підходом до висвітлення минулого, предметом їх дослідження ставали не стільки історичний процес, скільки його мета, доцільність, результат, через що втрачалася науковість історичного пізнання.

Серйозного удару по позиціям примордіалістів завдали теоретики модернізму. Доказане історичними фактами право на застосування поняття «національний проект» дозволяло модерністами наголошувати на модерній природі націй. Обстоюючи ідеї плюральності моделювання світу та відкритості його як системи, модерністи у своїх наукових пошуках розділилися на два крила – конструктивізм та інструменталізм. Істориками-інструменталістами націоналізми розглядаються як інструмент досягнення групою людей певних цілей: цілеспрямована діяльність етнічних еліт у боротьбі за владу і привілеї (елітарний інструменталізм), або усунення економічної нерівності членів різних етнічних груп (економічний інструменталізм). На погляд конструктивістів Е. Гелнера [3], Б. Андерсона [1] та ін. нації є історичними спільнотами, які виникають у модерну добу на засадах не стільки спільного походження, скільки спільної культури і які мають зникнути на певному етапі розвитку людства.

За Е. Гелнером «етнос є результатом соціального конструювання, а нація – продуктом політики націоналізму» [3, с.48]. Згідно концепції нації Б. Андерсона бюрократи й інтелектуали конструювали в дискусіях і практиках проекти націй, які проявилися у формуванні теорій, просвітницьких практиках, культурологічних і загальнокультурних акціях [1, с.79]. Андерсон вказує на офіційний націоналізм в мультиетнічних імперіях і вводить у науковий дискурс концепцію «натуралізації» європейських королівських династій, які до початку першої світової війни мали владу над різно-

манітними багатомовними територіями. Деякі з них, наприклад, імперія Романових, намагалися трансформуватися в «національні» імперії [1, с.73].

За Андерсоном, у XIX ст. філологічно-лексикографічна революція і розвиток націоналістичних рухів створили наростаючі культурні та політичні труднощі для багатьох династій. До того часу легітимність цих династій не мала нічого спільного із націями. Крім того, ще до вибуху націоналістичних рухів, ці династії, виключно з адміністративних потреб, намагалися опертися на окремі діалекти, якими вже видавалися книги [1, с.74].

Сьогодні в українській історичній науці переломним у суперечках між примордіалістами і модерністами вважається 1983 р., коли майже водночас з «Уявленими спільнотами» побачило світ видання під редакцією Еріка Гобсбаума і Теренса Роджерса «Винайдення традиції». Дослідження відразу ж стало однією із найвпливовіших та найвідоміших книг з історії ідей. Без сумніву, ці дві книжки завдали нищівного ідеологічного удару по позиціям примордіалізму, який, на думку українського дослідника М. Климчука, вже став «академічною резервацією, зазнаючи програту територією, де можна було вести хіба що ар'єргардні інтелектуальні баталії» [8, с.6].

Однак, ще за десять років до появи «Уявлених спільнот» і «Формування традицій» «глибинну бомбу уповільненої дії» під ідеологічні основи примордіалізму було закладено Хайденом Уайтом. Тому, на нашу думку, вирішальним етапом у теорії історичних досліджень XIX – початку XX ст. став вихід у світ 1973 р. його «Метаісторії» [9], яку по праву можна вважати найзначимішою працею з теорії історії другої половини минулого століття. Книга стала вінцем дослідницької програми, репрезентованої наративістичною філософією історії, відкритим виступом проти позитивістського бачення історії. Основною тезою автора було поборення міфу про сциентистичний характер історії, тому, реакція інтелектуального світу на появу «Метаісторії» була блискавичною і бурхливою (українські історики, принаймні, ті, що не володіють англійською, лише нещодавно отримали можливість безпосереднього пізнання теорії американського ученого).

Наукові погляди Хайдена Уайта базуються на працях Роланда Барта, Кеннета Бурка, Нортропа Фрая, Романа Якобсона і Пауля де Мана. Автор визнає, що розуміння нараці запозичив від Р. Барта, концепції якого стали чи не найважливішим джерелом його нахнення, «надали сенсу світові і життю» [9, с.17]. Уайт інтерпретував історіографію як багаторівневий дискурс, котрий залишається реліктом того способу мислення, який передував розрізненню між «наукою» і «мистецтвом». Історія була для нього конструктивістичною, швидше мистецтвом інтерпретації, ніж наукою.

Підходи Уайта наразилися на шалену критику представників традиційної історіографічної науки, однак, за кілька років він став одним із найчастіше цитованих. Вчений припрошував, щоб його зрозуміли правильно, він ніколи не стверджував, того, що

йому приписують: що «минуле» само по собі не існує, що історичні події ніколи не мали місця, що все минуле було «винайдене», що немає історичної правди про минуле. Він лише вказав на те, що дослідники не мають безпосереднього доступу до «минулого», а уявлення істориків про нього є лише результатом різних процесів текстуалізації – пам'яті, усної традиції, писемних свідчень тощо. Історичні праці, на думку Уайта, є перш за все реляціями, конструкцією, окремим різновидом письменництва. «Минуле є певним текстуральним симулятором переплетених подій, які належали колись до «минулого», а нині творять «історію» [9, с.19].

Більшість сучасних філософів історії погоджуються з тим, що жоден дослідник 70-х рр. минулого століття не зробив більше за Уайта. Без його «Метаісторії» теорія історії була б приречена на передчасну інтелектуальну загибель. Проблема історичної правди, яку підняв дослідник, в контексті роздумів про пам'ять, має швидше психологічну природу, ніж філософську. Він наголошує, що людство у добу націоналізму перебуває в своєрідній стадії зачарування «історією», яка в свою чергу є лише одним із варіантів «поводження з минулим». Науковці мають дослідити вплив історії на розум і уяву людей: «Може бути так, що доля нашої цивілізації залежатиме від того, чи дамо ми раду своєму «минулому» [9, с.24].

Уайт потрактовує історичний твір як вербальну структуру, виражену в наративній формі прозового дискурсу. Його підхід докорінно відрізняється від класичних праць з історії. У першій частині книги він описує трансформацію історичної свідомості від «метафоричної» фази через «метонімічну» – до «синекдохічної», у другій й третій її частинах – перехід до фази «іронічної». Учений, що багато років займався літературознавством, вибудовує оригінальну для історика модель, яка базується на чотирьох тропях: метафорі, метонімії, синекдосі та іронії, розуміючи троп як зміну, перехід, а не як риторичну фігуру [9, с.27-39].

За допомогою тропів Уайт відтворив домінуючий у добі націоналізму тип свідомості, а також риси індивідуальних свідомостей студійованих ним істориків та філософів історії. Історія світу у нього проходить через почергові фази: епоха богів (перехід від метафори до метонімії), епоха героїв-богатирів (перехід від метонімії до синекдоси), епоха людей (перехід від синекдоси до іронії). Історична свідомість трансформується, а кожен із тропів окреслюючи розвиток певної традиції, виокремлює ту чи іншу фазу циклічної моделі, яка безперервно еволюціонує. Найважливішим тропом у системі Уайта є іронія, пов'язана із самосвідомістю, із набуванням своєрідної дистанції по відношенню до власних суджень, із усвідомленням можливості помилкового використання фігуративної мови. Іронія репрезентує той етап розвитку людської свідомості, коли стає розпізнаваною проблематична сутність самої мови. Причиною «потрапляння в іронію» європейської історичної свідомості було розчарування дійсністю, несповнення надій, пов'язаних з ідеалами Французької революції. Іронія не є остаточним результатом, а лише підсумком певного розвиткового

циклу, пов'язаного із остаточним занепадом протонаукової історії. Метафора, метонімія та синекдоха постають «наївними» тропами і не передбачають того, що мова спроможна представити суть речей у фігуративних категоріях [9, с.39-59].

За Уайтом історичний текст завжди опирається на тропічну структуру, яка є прекогнітивною, прекритичною й існує у свідомості історика, перш ніж постане у його історичній праці. Тропи відіграють найважливішу роль у процесі «префігурації історичного поля» і найбільше впливають на історичний сюжет. Учений вирізняє чотири своєрідні шаблі – Трагедію, Комедію, Романс і Сатиру і три сфери, відповідальні за корегенцію дискурсу: логіку, риторику і поезику. Їм відповідають три стратегії: з'ясування через доказ, ідеологічна імплікація та фабуляризація, яким у свою чергу відповідають тори – рівні історіографічного твору – епістемологічний, етичний та естетичний [9, с.57].

Таким чином, методологія Хайдена Уайта дасть можливість піднести дослідження історії процесів українського націєтворення на новий якісний рівень і допоможе вирішити основні проблеми української історіографії модерної доби. Ключем до розуміння актуальних і своєчасних ідей ученого для української історичної науки є наступні тези: перша – «минуле» не може бути осмисленим, якщо само по собі є простим накопиченням «фактів та подій»; друга – мислення про світ має нараційний характер, а історична оповідь є лише способом тлумачення дійсності, способом упорядкування, організації та пізнання оточуючого світу; третя – історик перекладає «прозу» історичного минулого на «поезію» історіографії, а тропи служать йому за зручні способи трансляції; четверта – пізнання «минулого» можливе лише через мову, як різновид дискурсу, яка завжди означає більше, ніж буквальне мовлення, і має метафоричний характер; п'ята – історичні факти в жодному сенсі не є «даними» істориків, але є ним установлені. «Факт» є лише твердженням про подію і в цьому сенсі він є явищем суто мовним; шоста – «факт» і «подія» належать до двох відмінних царин: «подія» – до минулого, а «факт» – до дискурсу; сьома – операція, яка перетворює «факти» на «події», є наративізація або, іншим словом, «фікціоналізація». Отже, за Уайтом історики займаються не минулим як таким, а, власне, текстами, які лише намагаються розповісти про минуле.

Список використаних джерел та літератури:

1. Anderson B. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism / B. Anderson. – Revised Edition. VERSO. – London-New York. – 224 p.
2. Бромлей Ю. Этносоциальные процессы: теория, история и современность / Ю. Бромлей. – М. : Наука, 1987. – 453 с.; Бромлей Ю. Очерки теории этноса / Ю. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 412 с.
3. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм / Е. Гелнер : [пер. з англ.]. – К. : Таксон, 2003. – 300 с.
4. Гумилев Л. География этноса в исторический период / Л. Гумилев. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1990. – 279 с.
5. Дашкевич Я. Україна вчора і нині : нариси, виступи, есе / Я. Дашкевич. – К., 1993. – 398 с.

6. Винайдення традиції / за ред. Ерика Гобсбаума і Теренса Рейнджера ; [пер. з англ. Микола Климчук]. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 448 с.
7. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
8. Климчук М. «Паст енд Презент»: винахідники традицій (передмова перекладача) / Микола Климчук // Винайдення традицій / за ред. Ерика Гобсбаума і Теренса Рейнджера ; [пер. з англ. Микола Климчук]. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 448 с.
9. Уайт Х. Метаистория : историческое воображение в Европе XIX века / Х. Уайт. – Екатеринбург : Урал, 2002. – 628 с.
10. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 томах, 12 книгах / М. Грушевський ; редкол.: П. Сохань (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1991-1998.

Заводовский Анатолий

Современная украинская методология исследований процессов украинского национального строительства: историографический канон, модерн, метаистория

В статье рассматриваются примордиальные, конструктивистские и инструменталистские методологии исследований процессов украинского национального строительства. Акцент автор делает на методах исторического познания, предложенных американским ученым Гайденом Уайтом. Автор статьи соглашается с тезисом Уайта об историческом исследовании, как о нарративе, который определяет форму и структуру исторического текста, придает историческим событиям определенное содержание, определяя также причинно-следственный и хронологический «порядок» событий.

Исследователь соглашается с Уайтом и в том, что все виды исторического дискурса определяются условностями формы, и утверждает, что понимание этого в будущем существенно повлияет на подходы к историческим исследованиям процессов украинского национального строительства, так как историки уже не смогут претендовать на прямой доступ к материалам, формирующим историческое поле.

В заключение, автор статьи делает следующие выводы: методология Гайдена Уайта даст возможность поднять исследования процессов украинского национального строительства на новый качественный уровень и поможет решить основные проблемы современной украинской историографии.

Ключами к пониманию актуальных и своевременных идей Уайта, на взгляд автора статьи, есть следующие тезисы: «прошлое» не может быть осмысленным, если само по себе есть простым нагромождением «фактов и событий»; мышление о «прошлом» имеет нарративный характер, а исторический рассказ есть лишь способом интерпретации действительности, способом организации и познания «структуры прошлого»; историк лишь переводит «прозу прошлого» на «поэзию» историографии; познание «прошлого» возможно только через язык, как разновидность дискурса, который имеет метафорический характер; «факт» и «событие» принадлежат к двум разным ипостасям: «событие» – к прошлому, а «факт» – к дискурсу; операция, превращающая «факты» на «события», есть нарративизацией, другим словом, «фикционализацией».

Ключевые слова: методология истории, украинское национальное строительство, конструктивизм, инструментализм, метаистория, Гайден Уайт, нарратив.

Modern Ukrainian methodology of the investigation of Ukrainian nation-building processes: the canon, modern and metahistory

The author of the article investigates the primordial, instrumentalist and constructivist methodology of scientific research of Ukrainian nation-building processes. The author of the article concentrates his attention on the historical methodology, introduced by American historian Hayden White.

The researcher asserts that White's history understanding, as a special type of narrative, which determines the shape and structure of the historical text, provides historical events of particular significance and contents and determines causal and chronological events «order».

The author agrees with White's theory, that the ground of historiographical works forms linguistic tropes that lie directly under the surface of historical work. White considers that «four main tracks» (metaphor, metonymy, synecdoche and irony) are the basic techniques, which determine the choice of linguistic units and their associations to create figures of speech or thought.

The investigator of the article is of the opinion that White's statement, that all types of historical discourse defined by conditional forms, should significantly influences on the approach to Ukrainian historical research of nation-building process. Historians can't aspire to direct access to the materials that enter the historical field, as this access is already predetermined by tropological language actions.

Instead of considering representation of the past as factual the author, following American historian, points out those historical texts created literary tropes. In this way, the main for traditional historical epistemology Aristotelian theory of conformity, according to which the truth is the match of our knowledge of reality, is undermined.

Finally, the author draws conclusions: Hayden White's research methodology will raise scientific investigations of Ukrainian nation-building processes to a new level and help to solve the main problems of Ukrainian historiography of the Ukrainian nation-building period. The following scientific thesis can be understand like the key to the topical and timely understanding: the first one is that «past» cannot be meaningful if it is simple accumulation of «things and events»; the second – thinking of the world has narrative nature and historical narrative is the only way to interpret reality, the way of ordering, organization and knowledge of the surrounding world; the third – historian translates «the prose» of the past to the historiographical «poetry». In this case tropes are the way for such transmission; the fourth – knowledge of «the past» is possible only through the language, which is a kind of discourse, that always means more than the literal speech, and has a metaphoric character; the fifth – historical facts cannot be understand like historian «dates». Historians just installed them. «Fact» is only a statement about the event and in this sense it is a purely linguistic phenomenon; the sixth – «fact» and «event» belong to two different realms, «event» – to the past, and the «fact» – to discourse; the seventh – the operation that transforms «facts» into «events» is called narrativization or in other words «fictionalization».

Key words: historical methodology, Ukrainian nation-building, Hayden White, constructivism, instrumentalism, metahistory, narrative.

Отримано: 24.11.2015